

Nehéz idők, nagy emberek

Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek

A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet
Protestáns Egyháztörténeti Tanszékének
kiadványsorozata

A sorozatot szerkeszti
Buzogány Dezső

Nehéz idők, nagy emberek

Egyháztörténeti tanulmányok

A kötetet szerkesztette

Ősz Sándor Előd

Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet – Egyetemi Műhely Kiadó
Kolozsvár, 2026

Megjelent a

Kolozsvári Protestáns
Teológiai Intézet

Romániai Magyar Demokrata
Szövetség és a
Communitas Alapítvány

Erdélyi Református
Egyházkerület

támogatásával

A címlapon: Szenci Molnár Albert portréja – Kálvin János: *Az keresztyéni religio-
ra és igaz hitre valo tanítás* (Hanoviában, 1624) címlapja, a Tiszántúli Református
Egyházkerületi Nagykönyvtár példánya, jelzete Rmk 947.

Borítóterv: Tipotéka

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Nehéz idők, nagy emberek : egyháztörténeti tanulmányok / a

kötetet szerkesztette Ősz Sándor Előd. - Cluj-Napoca : Kolozsvári

Protestáns Teológiai Intézet : Egyetemi Műhely Kiadó, 2026

Index

ISBN 978-630-95087-2-0

ISBN 978-630-6636-32-7

I. Ősz, Sándor Előd (ed.)

Kisközösségek nagy emberei: a Békési Református Egyházmegye meghatározó személyiségeinek kommunikatív és kulturális emlékezete a 18. században¹

Átlagos, hétköznapi emberek is lehetnek történelmi események alakítói. Néha csak a véletlen sodorja őket a középpontba, máskor viszont személyiségüknek vagy kapcsolatrendszerüknek, esetleg iskolázottságuknak köszönhetik, hogy nem elszenvedői, hanem alakítói lesznek a folyamatoknak. A 16. század végén Friuliban Menocchio, a molnár sokakat ismert, mert az emberek hozzá jártak búzát őröltetni. A korabeli parasztsághoz képest képzetesebb volt, tudott írni-olvasni, és komolyabb latin szövegeket is megértett. Érdeklődési körébe beletartoztak a reformáció tanai és a földrajzi felfedezések is, viszont sajátosan értelmezte azokat: a paraszti világ meséiben és mondáiban szereplő alakokat összekötötte a teremtéstörténettel. Közvetlen természete miatt kedvelték, ezért lépten-nyomon lehetősége adódott arra, hogy sajátos világképét terjeszthesse. Regionális szinten szellemi vezetőnek számított, de vallási eltérése miatt az inkvizíció kivégeztette.² A 17. század végén egy piemonti kisvárosban, Santenában ördögűző pap lépett fel: 1697-ben Battista Chiesa tömeges ördögűzésekbe kezdett. Rövid időn belül a közösség kedvelt figurájává vált. Vallási túlkapásai miatt őt is üldözték, viszont tevékenységének hatására átalakult a falu hatalmi szerkezete: Santena települése elveszítette önrendelkezését.³ A 18. század második felében Zomboron Petrus

---

^{*} Hegyi Áádám (Mezőtúr, 1977) a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának docense. Felsőfokú tanulmányait a Szegedi Tudományegyetemen (2000) és az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen (2011) végezte. 2019-ben habilitált. Kutatási területe: művelődéstörténet, református egyháztörténet, egyetemtörténet, svájci–magyar kulturális kapcsolatok a 18. században.

¹ A tanulmány megírását a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal K-145896 számú témapályázata támogatta.

² Ginzburg, Carlo: *A sajt és a kukacok: Egy XVI. századi molnár világképe*. Európa, Budapest 2011, 232–241.

³ Levi, Giovanni: *Egy falusi ördögűző és a hatalom*. Osiris, Budapest 2001, 208–220.

Szmendrovich három éven keresztül a város meghatározó szereplője volt. Csodás gyógyításai miatt a közösség kiemelkedően megbecsült alakjának számított. Rövid ideig a zomboriak szellemi vezetőjükként tekintettek rá.⁴

Magyarországban a 18. században a református egyházon belül létezett személyi kultusz, amelynek szereplői hitükért mártíromságot vállaló személyek voltak. A hős mártírok az egyház kiemelkedő alakjai lettek. Maga a kultusz kéziratok életrajzok formájában terjedt.⁵ A kéziratok egyértelműen közösségi használatra készültek. Például Jan Amos Komenský *Historia persecutionum* című, a cseh protestánsok üldözéséről szóló könyve a 17. században többször is megjelent. Ebből a műből a 18. században a Magyar Királyságban legalább hét különböző kézirat fordítás született.⁶ Az 1572-es Szent Bertalan-éj történetét Pap József debreceni diák 1766-ban fordította le magyarra. Pap célja az volt, hogy a hugenotta mártírsorsot példaként mutassa be az üldözött magyar reformátusoknak.⁷ Pierre Du Bosc hugenotta lelkész volt, akinek 1662-ben jelent meg a kegyelemről szóló prédikációja. A nantes-i ediktumok visszavonása után Du Bosc a református mártírológia ismert alakjává vált, ezért a protestánsok között a prédikációja is közkedvelt olvasmány volt. 1754-ben Dési Lázár György fordította le magyarra, és Hermányi Dienes József dolgozta át a fordítást. A fordítás azért készült, hogy a református közösségek követendő példaként tekintsenek Du Bosc életére.⁸ 1758-ban Huszti László – a Kolozsvári Református Kollégium diákja – magyarra fordította le Théodore de Bèze-nek Jean Calvinról írt életrajzát. Az eredeti életrajz 1575-ben jelent meg latinul. Huszti a példamutató reformátor életére akarta felhívni a figyelmet, hogy az üldözött reformátusok erő meríthessenek hitük megtartásához.⁹

⁴ Bárh Dániel: *A zombori ördögűző: Egy 18. századi ferences szerzetes mentalitása*. Balassi, Budapest 2016, 167–182.

⁵ Tóth Zsombor: Protestáns biográfia és hosszú reformáció: Kálvin János latin nyelvű életrajzának 18. századi ismeretlen magyar fordításáról (előtanulmány). In: Száraz Orsolya (főszerk.): *A reformáció emlékezete: Protestáns és katolikus értelmezések a 16–18. században*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen 2018, 150–152.

⁶ Hoffmann Gizella: Rövid Historiája Az Cseh Országi Ecclesiák üldöztetésének... Észervételek Comenius *Historia persecutionum Ecclesiae Bohemicae* című művének ismert és ismeretlen magyar fordításaihoz (1710 k. – 1795): Műhelytanulmány – vázlat. In: Mikusi Balázs – Rózsafalvi Zsuzsanna – Sirató Ildikó (szerk.): *Fordítás, tolmácsolás, értelmezés*. OSZK – Gondolat, Budapest 2017, 50–64.

⁷ Oláh Róbert: A Parisi lakodalom (1572): Egy 18. századi elbeszélés a Szent Bertalan-éjről. In: *Studia Litteraria*, 51. (2012/3–4), 232–258.

⁸ Tóth Zsombor: Hugonották és hosszú reformáció Erdélyben: Pierre Du Bosc prédikációjának magyar fordítása és másolata 1754-ből. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 125. (2021), 156–188.

⁹ Tóth Zsombor – Papp Kinga (szerk.): *Huszti László: Calvinus János élete. reciti*, Budapest

A református egyházban nemcsak kéziratok mártirológiák mutatták be a kiemelkedő személyiségek életútját, hanem kisközösségek iratai is. Műfajukat tekintve ezek névsorok, toronygombiratok, feliratok, egyházi krónikák, parasztkrónikák, évkönyvek, naplók és önéletírások voltak. Olvasóik és ismerőik nem alkottak nagy csoportot, mert kéziratok jellegük nem tette azt lehetővé. Általában a kisközösségek azonosak voltak egy-egy egyházközséggel, bizonyos esetekben jobbágyságok alkotta közösségekről, ritkábban több települést átfogó kistérségekről is beszélhetünk. Mindegyikre jellemző, hogy a kommunikatív vagy a kulturális emlékezet eszközeivel írta le a csoport szempontjából jelentős személy életét.

Jan Assmann meghatározása szerint a kommunikatív emlékezet a közelmúltat foglalja magában, a kulturális emlékezet a régi időket. Az előbbi egy közösségnek körülbelül 80-100 évre tekint vissza, míg az utóbbi a 100 évnél régebbi eseményekre. A kommunikatív emlékezet nem törekszik a történelem hiteles rekonstrukciójára, hanem a csoport saját értelmezése alapján meséli el az eseményeket. Ennek köszönhetően identitásteremtő szerepe is van, mert a közös emlékek létrehozásával megszilárdítja a csoport összetartozását. Az emlékek megőrzésében fontos szerepet játszik a szóbeliség, mert azok szájhagyomány alapján terjednek. Trauma vagy a közösség átalakulásának hatására általában elindul a szóban őrzött emlékek kanonizációja. Ilyenkor többnyire írásban rögzítik az emlékeket és a hagyományokat. A kanonizáció során az emlékek egy része kikerül a kollektív tudatból, mert vagy nem tartják fontosnak, vagy el kívánják fojtani azokat. A kommunikatív emlékezet akkor alakul át kulturálissá, amikor a közösségen belül kihal az a csoport, amelyik még átélte a szóban őrzött emlékeket. Amíg a közösség gondoskodik az írott emlékek megőrzéséről, addig biztosított a kollektív identitás fennmaradása.¹⁰ Az emlékek írásos rögzítése összefügg a hagyományok keletkezésével is. A hagyományok mesterséges létrejötte akkor figyelhető meg, amikor valamilyen társadalmi vagy politikai krízis miatt a közösségnek szüksége van arra, hogy létjogosultságát bizonyítsa. Ilyen esetben kitalálnak valamilyen hagyományt, amely korábban nem létezett, de olyan körülményeket biztosítanak hozzá, amely a mesterséges teremtést spontánnak állítja be.¹¹

2019, 11–40.

¹⁰ Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet*. Atlantisz, Budapest 2018, 49–52; Megill, Allan: *Historical Knowledge, Historical Error: A Contemporary Guide to Practice*. University of Chicago Press, Chicago–London 2007, 17–26; Gyáni Gábor: *A történelmi tudás*. Osiris, Budapest 2020, 372–374.

¹¹ Hobsbawm, Eric: *Tömeges hagyomány-termelés: Európa 1870–1914*. In: Hofer Tamás – Niedermüller Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás*. MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest 1987, 127–128.

A 18. századi kisközösségek emlékeinek leghitelesebb forrásai azok a művek, amelyeknek közös szerzői vannak, mert ezek csoportvéleményt tudnak kifejezni. Kollektív szerzőség leginkább a folklorra jellemző, hiszen a szájhagyományban több szerzői réteg alakul ki. Annak ellenére, hogy történetmesélésük hitelessége megkérdőjelezhető, mégis a paraszti múltértelmezés kiváló forrásainak számítanak. Menocchio példája alapján elképzelhető, hogy iskolai tananyag vagy jelentősebb történeti munka is hat rájuk, de általában nem képesek azokat értelmezni, ezért tartalmilag hiányosak és ellentmondásosak maradnak. A bennük ábrázolt világ nem ismeri a makrotörténelem eseményeit, viszont a mikrovilág jellemzőit pontosan megrajzolják: a helyi ellentétek és a megélhetés hétköznapi kérdései mindig megjelennek bennük. További fontos jellemzőjük, hogy főszereplőik olyan hősök, akik a közösség képzeletbeli vagy valós tisztelt alakjaivá válnak.¹²

A 18. századi református gyülekezeti írásbeliségre nagy hatást gyakorolt a folklór, mert az egyházközösségekben az akkoriban keletkezett krónikák és eklézsia-történetek felhasználták a szájhagyományban megőrzött emlékeket.¹³ A Békési Református Egyházmegyében a felvilágosodás századában több gyülekezetben is készültek ilyen elbeszélő történeti források. Ezekben a csoportok nagy embereinek kommunikatív, illetve kulturális emlékezete is megtalálható.

A Békési Református Egyházmegye 1711 és 1781 között a Körösök és a Maros közötti területeken élő kálvinista közösségeket fogta össze. Az esperesség nyugati részén erős, homogén református lakosságú mezővárosok voltak. A középső részén falusi gyülekezetek működtek. Az egykori zarándi egyházmegye gyülekezeteiből néhány falut a békésihez csatoltak, amelyek különálló régióban, az úgynevezett Erdőháton helyezkedtek el. Katonai és gazdasági központnak számított az egyházmegye keleti határán lévő Gyula, amely vegyes lakossággal rendelkezett, a városon belül viszont a reformátusság egyetlen tömbben élt. Az esperesség déli határán helyezkedett el a makói gyülekezet, ahol a gyulaihoz hasonlóan önálló városrészben éltek a kálvinisták. Az egyházmegye a világi közigazgatás szempontjából a Csanád, Csongrád, Békés és Arad megyékben élőket szervezte egységbe. Ez a

---

¹² Katona Imre: *Parasztágunk történelemszemlélete*. In: *Népi kultúra – népi társadalom: A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve*, X. (1977), 189–200; Darnton, Robert: *Lúdanyó meséi – A nagy macskamészárlás: Két epizód a francia kultúrhistoria köréből*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1987, 25–37; Ferenczi Imre: *Történelem, szájhagyomány, mondahagyomány*. In: *Ethnographia*, 77. (1966), 56, 68.

¹³ Hegyi Ádám: *Elhallgatott múlt: Egyháztörténet-írás Vésztőn 1714 és 1794 között*. In: Fazekas Csaba – Rada János (szerk.): *Az egyháztörténet-írás története Magyarországon*. Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Miskolc 2022, 352–361.

terület többfelekezetű régiónak számított, mert a reformátusokon kívül evangélikusok, római katolikusok, ortodoxok és izraeliták is éltek benne.¹⁴ Az esperességben Hódmezővásárhely nemcsak lélekszáma, hanem iskolája miatt is a legnagyobb egyházközségnek számított. Annak ellenére, hogy az intézmény a debreceni kollégium partikulája volt, nagy vonzáskörzettel rendelkezett, és a Dél-Alföldön iskola-központként működött.¹⁵ Az egyházmegye második legnagyobb gyülekezetének a szentesi számított. Szintén jelentős közösség volt a békési eklézsia is.¹⁶

A békési egyházmegye gyülekezeteivel kapcsolatban több olyan forrás is fennmaradt, amelyek a kisközségek életében jelentős szerepet játszó személyek alakjait mutatják be. Mindegyik szöveg valamilyen trauma vagy jelentős változás hatására keletkezett. 1748-ban Szentesen Béládi István azért nyitotta meg az egyházi krónikát, hogy a katolikus támadásokkal szemben biztosítsa az egyházközség fennmaradását, ugyanis 1747-ben a katolikusok megszerezték a reformátusok templomát. Béládi ezért megírta a szentesi gyülekezet történetét. Műve annyira népszerű lett a helyi közösségben, hogy azt többször is lemásolták, és egészen a 20. századig rendszeresen kiegészítették.¹⁷ Az eklézsiatörténettel azonos időben keletkezett az úgynevezett Petrák-krónika. Ez műfaját tekintve parasztkrónika, amelyet 1750-ben Petrák Ferenc szentesi református csizmadia írt.¹⁸ Ebben annak ellenére játszik központi szerepet a templom sorsa, hogy a paraszti élet szemszögéből tárgyalja az eseményeket.¹⁹ Hódmezővásárhelyen Szőnyi Benjámin a várost ért katolikus támadások idején írta meg az eklézsia történetét.²⁰ 1732-ben Bé-

---

¹⁴ Kis Bálint: A helvéciai vallástételt követő Békés-bánati egyházi vidék vallási, polgári, tudomány és földleírasi történeteinek emléke. In: Kis Bálint: *A békési-bánati református egyházmegye története*. (Gilicze László – Kormos László szerk.) Csongrád Megyei Levéltár, Békéscsaba–Szeged 1992, 69–78; Kósa László: *A gyulai református egyház története*. Békés Megyei Levéltár, Gyula 2008, 48–66.

¹⁵ Hegyi Ádám: A hódmezővásárhelyi iskola mint református kultúrvidék? „Külföldiek” a vásárhelyi gimnáziumban a 18. században. In: Imre Mihály (szerk.): *Bethlen 300: Iskola a hazában*. Hódmezővásárhely–Ótemplomi Református Egyházközség, Hódmezővásárhely 2024, 13–25.

¹⁶ Kis Bálint: *A helvéciai*, 88.

¹⁷ Hegyi Ádám: A szentesi egyháztörténet-írás a 18–19. században. In: Béládi István – Gaál István: *A szentesi református eklézsiájának matrikulája 1748*. Közread. Éliás János – Hegyi Ádám. Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, Debrecen 2026, 11–12.

¹⁸ Takács Edit: A Petrák-krónika keletkezése, fennmaradása és tartalma. In: Uő (szerk.): *A XVIII–XX. századi polgári írásbeliség produktumai a Dél-Alföldön*. Csongrád Megyei Levéltár, Szentes 1997–1998, 51–52.

¹⁹ Takács Edit (szerk.): *Petrák-krónika, „mélis Szentes városának a legrégibb időktől valló történetét... foglalja magában.”* Csongrád Megyei Levéltár, Szentes–Szeged 1997, 37.

²⁰ Szeremley Samu: *Szőnyi Benjámin és a hódmezővásárhelyiek 1717–1794*. Hornyánszky, Budapest 1890, 177–178.

készen Szikszai György a templom építésekor írta össze a település lakosságát.²¹ A békési számadási iratokban a város szempontjából jelentős eseményeket jegyezték föl.²² 1804-ben Békésszentandrás református lakosai új templomuk építéséhez támogatást kértek a földesuruktól. Kérvényükben egyházközségük történetét egy 1746-ból származó levél alapján foglalták össze.²³ Szirbik Miklós makói lelkész 1835-ben írt várostörténete több adatot is tartalmaz a közösség nagyra tartott személyiségeiről.²⁴ Antonius Hueber ferences atya 1757 és 1759 között vezetett naplója a szentesi reformátusok életében fontos szerepet játszó Harruckern Ferencsel kapcsolatban őrzött meg érdekes emlékeket.²⁵

A kisközösségek életében jelentős szerepet játszó személyek emlékét több csoportba sorolhatjuk. Az elsőbe azok tartoznak, akik a közösségek működésében vezető szerepet kaptak. A második csoportban olyan embereket találunk, akiket a közösség tudatosan elfelejtett. A harmadik osztályban azok vannak, akik nem tartoztak a református közösségekhez, de jelentős mértékben megváltoztatták azok működését, az utolsó kategóriába pedig azok kerültek, akik sajátos történelemmagyarázataikkal felkeltették a közösségek érdeklődését.

A békési egyházmegye közösségeinek életében vezető szerepet játszóak a jelen, a közelmúlt és a régmúlt idősíkjai mentén jelennek meg. A békési reformátusok 1732-ben a vármegyétől engedélyt kaptak arra, hogy templomot építsenek. A gyülekezet ennek emlékét úgy örököltette meg, hogy bemásolták az anyakönyvbe az engedélyt, és névsort állítottak össze azokról, akik támogatták az építkezést. A névjegyzékben társadalmi rangjuknak megfelelően követik egymást az emberek: először a vármegye főispánja, Löwenburg János Jakab, majd a város földesura,

---

²¹ Hegyi Ádám: *Összeírások és egyházlátogatások a Békési Református Egyházmegyében 1721 és 1820 (1831) között.* (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani 26.) Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, Debrecen 2022, 149–168.

²² A Békési Református Egyházközség levéltára. (A továbbiakban: BREL.) Számadási iratok. Egyezségei könyve, gondnoki számadások 1755–1817, I. 62. d. 1.

²³ Gombos János: A XVII–XVIII. századi felvidéki népességmozgás és Tótkomlós újratelepítése szlovákokkal. In: Erdmann Gyula (szerk.): *Békés megye és környéke XVIII. századi történetéből.* Békés Megyei Levéltár, Gyula 1989, 19, 30.

²⁴ Szirbik Miklós: *Makó városának leírása 1835–1836.* (Buzás László szerk., ford.) Makó Város Tanácsa, Makó 1979, 15.

²⁵ Hueber Antal naplója. In: Arany Krisztina – Bara Júlia – Laczlavik György – Lengyel Nóra: *A 18. századi arisztokrácia mindennapjai: Therese Corzan és Hueber Antal naplói (1757–1759).* Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2021, 76; Hueber, Antonius: Iratok, vagyis különféle multaságos történetek évek szerint. In: Dusnoki-Draskovich József – Erdész Ádám (szerk.): *A hétköznapiak historikuma.* Békés Megyei Levéltár, Gyula 1997, 163.

Harruckern János György. Ezután a vármegye tisztkara és az egyházmegye vezetése következik. Mindezek után a békési egyházközség vezetői, majd a város előjárói jönnek. A jegyzék túlnyomó részét adó békési lakosok a lista végére kerültek. A lista összeállítója, Szikszai György a bevezetőben kifejezte, hogy „a jövődő posteritas”, vagyis az utókor számára gyűjtötte össze a neveket.²⁶

A békési névsor egyszerre tipikus példája a hagyomány keletkezésének és a kommunikatív emlékezetnek, mert Szikszai tudatosan igyekezett a templomépítést megörökíteni, a közösség összetartozását megerősítő hagyományt kívánt létrehozni. Mindezzel párhuzamosan a kortárs emlékezetet örököltette meg, amely a kommunikatív emlékezet legfőbb jellemzője.

A történelem során a névsorok máskor is komoly legitimációs erőt adtak. Az ókori nemzetségtáblák például rögzítették a közösség emlékezetét, amelynek segítségével az önazonosságukat erősítették meg.²⁷ A református egyház 18. századi gyakorlatának megfelelően a névsorokban a helyi társadalmi viszonyokat is megörökítették: először a közösség vezetőit sorolták föl, így tükrözték a gyülekezet hierarchiáját.²⁸ Békésen is ezt látjuk: a templomépítés támogatóinak névsora leképezi a város társadalmi szerkezetét.

Az első csoportba tartozó forrásokban – a névsorokon túl – a közösségek fontos alakjai is megtalálhatók. A szövegek a régió reformátorait és a gyülekezetek lelkészeit tartják jelentős személyiségeknek. A Hódmezővásárhelyen és Szentesen a 18. század közepén keletkezett egyháztörténeti feljegyzések részletesen mutatják be a 18. század első felének prédikátorait. Mindkét szöveg igen jól ismeri a közelmúlt lelképásztorait. Az 1739-ben Szentesen pestisben meghalt Pápai Ferencről nemcsak lelkései szolgálatának eseményeit közlik, hanem személyiségjegyeit is.²⁹ Szőnyi Benjámint részletes életrajzot írt Füredi Mihályról, aki 1730 és 1768 között szolgált a gyülekezetben, sőt sírversét is bemásolta a jegyzőkönyvbe:

„Tiszteletes lelki atyának

Épületes tanítójának

Kedves és kegyes pásztorának

A Békési [...] tractus 22 eszt[endőig] seniorának

Meg hidegedett testét

---

²⁶ Hegyi Ádám: *Összeírások*, 150.

²⁷ Assmann, Jan: *i. m.* 52.

²⁸ Keszeg Vilmos: 17–20. századi erdélyi toronygombíratok: a lokális történelmek szerkezete és funkciója. In: Balázs Mihály – Gábor Csilla (szerk.): *Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*. Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár 2007, 107.

²⁹ Béládi István – Gaál István: *i. m.* 364–365.

Itt temette el
Siralommal és reménységgel
A H[ód]M[ező]Vásárhelyi egész nyáj
A ref[ormata] sz[ent] ekklésia
Örök emlékezetében tartván
Maradekival jó tartván
36 esztendőig tartott
És Istentől meg áldott
Hűségét szolgálja
Élt 72 esztendőt
Hittel
Szeretettel, reménységgel.”³⁰

A szentesi eklézsiatörténet viszont bizonytalan, amikor a gyülekezet korai történetét meghatározó személyekről ír. A közösség emlékezete – a folklór szabályainak megfelelően – egyetlen motívumot őrzött meg a hódoltság időszakából: „az ekkléziának virágzása az időhöz képest megvolt”.³¹ A pontos eseményeket viszont nem rögzítették, hiszen a közösség számára nem az eseménytörténet, hanem a virágzás volt a fontos. Béládi István ezért 1748-ban hiába kérdezgette a „mostan élő öregeket”,³² csak azt tudta kideríteni, hogy valamikor a 17. század végén Laskói Lőrinc volt a gyülekezet lelkésze.³³ Ebben az esetben a kulturális emlékezetbe bekerült hagyomány igen keveset tudott megőrizni az eredeti emlékekből, mert a kanonizáció során az eredeti tudás nagymértékben lecsökkent.

Szőnyi Benjámint a reformáció eseményeit viszont nem a szájhagyomány alapján rekonstruálta, ezért sokkal részletesebb leírást készített. A Dél-Alföld reformációját Debreceni Ember Pál egyháztörténete alapján ismertette. Többek között kitért Szegedi Kis István munkásságára, Jaksics Péter özvegyének, Annának Nagylakon folytatott tevékenységére és Petrovics Péter temesvári kapitány jelentőségére.³⁴

A Petrák-krónika kimondottan sokat tud Szentés környékének reformációjáról. Attól eltekintve, hogy az események kezdetét 1500-ra teszi, egész hiteles

---

³⁰ Hódmezővásárhelyi Református Egyházi Gyűjtemény (HRGY), A/3/1/2 Presbiteri jegyzőkönyv (1757–1795, 1831), p. 16.

³¹ Béládi István – Gaál István: *i. m.* 346–347.

³² Uo. 346.

³³ Uo. 362.

³⁴ HRGY, A/3/1/2, 6–7.

adatokat közöl: azt állítja, hogy Mágocsy Gáspár, Massai Eulália, valamint a Dóczi család voltak azok, akik földesúrként a reformáció terjesztésében tevőlegesen részt vettek. Arra is kitér, hogy Dóczi Gergely 1572-ben Simándnál török fogságba került.³⁵

Leírása valóban pontos. Mágocsy Gáspár 1554-ben Gyula várkapitánya lett, és dél-alföldi birtokain, Nagymágocson, Makón és Toronyban támogatta a reformációt. Mágocsy felesége Massai Eulália volt. Mágocsy és Massai a helvét irányzat támogatójaként 1563 és 1570 között Melius Juhász Péter több művének kinyomtatását is támogatta.³⁶ Dóczi Gergely tényleg részt vett 1572-ben Simánd mellett egy balul sikerült portyán, ahol elfogták és Konstantinápolyba hurcolták.³⁷

Ilyen pontos adatok előfordulása a parasztkrónikában ellentmond a folklór sajátosságainak, mert az ilyen jellegű szövegek sokkal inkább toposzokat szoktak tartalmazni, nem pedig részletes eseményleírásokat.³⁸ Ráadásul a Petrák-krónikával azonos időben készült szentesi egyháztörténet sokkal kevesebbet tud a reformációról. Béládi a szájhagyományból nem tudta a 16. században történeteket rekonstruálni, ezért Szenci Csene Péter 1616-ban megjelent hitvallása, valamint Debreceni Ember Pál 1728-ban kiadott egyháztörténete segítségével csak annyit rögzített, hogy 1567-ben a szentesi egyházközség a reformáció helvét irányzatához csatlakozott.³⁹ Mivel Béládi menekültként érkezett Szentésre, ezért elképzelhető, hogy nem ismerte a helyi történeti hagyományt, viszont szövegében többször is hivatkozik a szájhagyományra, vagyis megpróbálta azt megismerni.⁴⁰ Elképzelhető, hogy ugyanabban a városban azonos időben két különböző forrásból írták meg a 16. század történetét?

Hódmezővásárhelyen 1807-ben Vörös Mihály népköltő olyan népeposzt írt, amely egy 16. századi szövegre vezethető vissza.⁴¹ Vörösnek fennmaradt egy 1812-es kalandregénye is, amelynek forrása Péchi Simon erdélyi szombatos kancellár naplója

---

³⁵ Takács Edit (szerk.): *i. m.* 35–36.

³⁶ Zoványi Jenő: *A reformáció Magyarországon 1565-ig*. Állami Könyvterjesztő Vállalat, Budapest 1986, 208–209, 407; RMNy 196, 205, 213, 259, 280.

³⁷ Somogyi Gyula: *Aradvármegye és Arad szabad királyi város monographiája: Arad szabad királyi város Arad vármegye községeinek leírása*, III/I. 2. kötet. Monographia Bizottság, Arad 1913, 103.

³⁸ Ferenczi Imre: *Történelem*, 56, 68.

³⁹ Béládi István – Gaál István: *i. m.* 345; Hegyi Ádám: *Egyháztörténet-írás*, 22.

⁴⁰ Béládi István – Gaál István: *i. m.* 346; Hegyi Ádám: *Egyháztörténet-írás*, 15.

⁴¹ Vörös Mihály: *Bajnokok Vég-Gyula várában*. (Szentmártoni Szabó Géza szerk.) Békés Megyei Levéltár, Gyula 2005, 80; Eckhardt Sándor: *Egy régi magyar hősi ének a ponyván*. In: *Irodalomtörténet*, 40. (1952/1), 58–68.

volt.⁴² Ezek alapján nem zárhatjuk ki azt sem, hogy a Petrák-krónika forrása nem a szájhagyomány volt, hanem valamelyik kora újkori egyháztörténet. Logikus lenne azt feltételezni, hogy a református egyházban nagy népszerűségnek örvendő Debreceni Ember Pál műve lehetett az alapja, viszont Debreceni Ember nem ír Mágocsy és Massai dél-alföldi tevékenységéről.⁴³ A református oktatásban a tananyag része volt az egyháztörténet, ezért iskolai jegyzet is lehetett a krónika forrása. A 18. század végén debreceni kollégium tanára, Sinai Miklós foglalkozott a Dél-Alföld reformációjával, de Massai Euláliáról csak azt tudta, hogy támogatta Meliust.⁴⁴

Figyelembe kell viszont vennünk, hogy a Petrák-krónikának 23 változata ismert. Az eredeti szöveg 1750-ben készült, majd azt másolták és bővítették 1930-ig. A legelső Petrák-féle változat nem maradt fenn. A legrégebbi szöveget 1830 körül Erdei István másolta, majd 1861-ben Gólya Pál egy újabb másolatot készített.⁴⁵ Mind Erdei, mind Gólya variánsában megtalálható Mágocsy, Massai és Dóczi. A két szöveg között további hasonlóságok is vannak: mindketten megemlítik az aradi káptalan 1454-ben kiadott oklevelét, de Erdei nem közli azt, mert nem értette.⁴⁶ Gólya viszont bemásolta a szövegébe. Vörös Mihály példájából kiindulva nem zárhatjuk ki, hogy Petrák Ferenc 15. századi okleveleket felhasználva írta meg krónikáját, de figyelembe kell vennünk, hogy az 1454-es oklevél szövege 1835-ben nyomtatásban megjelent, ezért elképzelhető, hogy az csak 1835 után került be a krónikába. Erdei 1830 körül már olvashatta Fábián könyvét, de nem tudott latinul, ezért nem másolta azt le. Gólya Menocchiohoz hasonlóan tudott valamennyire latinul, ezért 1861-ben kibővítette a krónika szövegét az oklevéllel, de akárcsak a friuli molnár, ő sem értette azt. A latin szöveg hemzseg a félreolvasásoktól. Ezek alapján könnyen elképzelhető, hogy Mágocsy, Massai és Dóczi története is csak későbbi betoldás, és nem az 1750-es eredeti szöveg része volt, hanem a 19. században valamilyen történeti munkából másolták be a krónikába. Ha ez igaz, akkor a Petrák-krónika és Béládi István is alig tudott valamit a reformációról, vagyis forrásaik nem különböztek egymástól:

---

⁴² Szentmártoni Szabó Géza: Utószó. In: Vörös Mihály: *Kapitány Sárvári Jánosnak és Támár török kisasszonynak szárazon és tengeren esett története*. (Szentmártoni Szabó Géza szerk.) Cédrus Művészeti Alapítvány, Budapest 2025, 87.

⁴³ Debreceni Ember Pál: *A magyarországi és erdélyi református egyház története*. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Sárospatak 2009, 542.

⁴⁴ Sinai Miklós: *A magyar- és erdélyországi reformáció története 1564-ig*. (S. Szabó József szerk.) Hegedűs és Sándor, Debrecen 1911, 210–213.

⁴⁵ Takács Edit (szerk.): i. m. XI–XIV.

⁴⁶ Uo. 71.

Petrák-krónika	Fábián Gábor
„...Capituli Ecclesiae Oridiensis ... quarta ... possessiei Zeleven Zent László Zent Miháلفالva Zentus ipsius Capitu in Comitatu Chongradiensi eislens...” ⁴⁷	„...Capituli Ecclesiae Orodiensis, quomodo directa quarta pars posses- sionis Zeleven ipsius Capituli in Comi- tatu Chongradiensi existens...” ⁴⁸

A békési egyházmegye életében fontos szerepet játszó személyek második csoportjába azok tartoznak, akiket elfelejtettek. Az ókorban a *damnatio memoriae* rituális emlékezetmegsemmisítésnek számított: annak a személynek a nevét, akit felejtésre ítélték, törölték a feliratokról, a pénzérmékről és a tekercsekből. A tudatos felejtés vagy a múlt megtagadása nagyon sokszor megtörtént a különböző emberi társadalmakban. Gyakran traumák hoztak létre ilyen komoly emlékezet-törést, de akkor is előfordult, amikor a fennálló rend megváltozott, és a hatalmi viszonyok átrendeződtek. Utóbbi esetben a kényszerű megfelelés váltotta ki a múlt elhallgatását.⁴⁹

Béládi István a dunántúli protestánsüldözés elől menekült Szentesre. Alig-hogy megérkezett a városba, újabb üldözésnek lett a szemtanúja: a református templomot vissza kellett szolgáltatni a katolikus egyháznak.⁵⁰ Ebben a traumatizált helyzetben egyáltalán nem meglepő, hogy a protestánsok ellen igen durván fellépő veszprémi püspökre szívből haragudott. A krónikában ezért Padányi Bíró Márton nevét utólag kitörölte, és azt jegyezte mellé, hogy „vesszen el a neve is”, majd Mózes ötödik könyvéből vett átkot szórt Padányira.⁵¹ A püspök nevének ilyen jellegű kitörlése egyértelműen a rituális *damnatio memoriae* gyakorlatának tekinthető.

Az egyházmegye fontos személyeivel kapcsolatban tudatos elhallgatások is előfordultak. Béládi István szerint a szentesi uradalom tiszttartója, Gálos Mihály „istenfélő kegyes úri ember”⁵² volt. A város nagyon örült annak, hogy Harruckern

⁴⁷ Uo. 33.

⁴⁸ Fábián Gábor: *Arad vármegye leírása, I. rész*. Kir. Egyetem nyomtató-intézetében, Budán 1835, 230–231.

⁴⁹ K. Horváth Zsolt: Önarcképcsarnok. A személyes emlékezés mint történelmi probléma. In: Szekeres András (szerk.): *A történész szerszámosládája: A jelenkori történelmi gondolkodás néhány aspektusa*. L'Harmattan–Atelier, Budapest 2003, 91–95.

⁵⁰ Hegyi Ádám: *Egyháztörténet-írás*, 15.

⁵¹ Béládi István – Gaál István: *i. m.* 116.

⁵² Uo. 365.

Ferenc Gálosi személyében református embert nevezett ki az uradalom élére.⁵³ A gyülekezet nagyon sokat köszönhetett a tiszttartónak: Gálos és felesége ezüst tányért ajándékozott az egyházközségnek.⁵⁴ A Petrák-krónika szerint viszont komoly kár érte a települést, amikor Kunszentmárton lakossága megvesztegette Gálost, és a két város között vitatott hovatartozású földeket Kunszentmártonnak adta.⁵⁵

Ebben az esetben ismét a parasztkrónika pontatlansága okoz gondot, mert a határkimérés 1730-ban történt, viszont Petrák Ferenc szerint 1750-ben vesztegették meg Gálost.⁵⁶ Ezt az ellentmondást nem lehet egyértelműen feloldani. Valószínűleg itt is a néphagyomány sajátosságaival magyarázható az eltérés: a parasztság sérelmezte a tiszttartó viselkedését, de nem pontosan őrizték meg az események kronológiáját. Akár az is elképzelhető, hogy egy másik tiszttartó követte el az árulást. Mindenesetre Béládi az egyházi krónikában egy szóval sem említi a történeteket. A parasztság viszont óriási sérelemként élte meg a határ elvesztését, ezért nem meglepő, hogy a parasztkrónikában Gálossal kapcsolatban csak az árulását jegyezték föl, és patrónusi tevékenységéről hallgattak.

A békési egyházmegye közösségeinek életében kiemelkedő szerepet betöltő emberek harmadik típusába azok tartoznak, akik a csoporton kívülről gyakoroltak nagy hatást a gyülekezetekre. Rudnyánszky József és Harruckern Ferenc katolikus földesurak voltak, akik beavatkoztak a békésszentandrási, illetve a szentesi egyház életébe, I. Ferenc pedig uralkodóként gyakorolt nagy hatást Békés város református gyülekezetére.

1804-ben a békésszentandrási reformátusok írásban kértek támogatást földesuruktól, Rudnyánszky Józseftől templomuk fölépítéséhez. Az instancia azért érdekes, mert sok adatot szolgáltat a közösség emlékezetéről. Kiderül belőle, hogy a falu kollektív emlékezete megőrizte a betelepülés történetét, ugyanis leírták benne, hogy a lakosság 1719 és 1721 között Kabáról települt át. A közösség id. Rudnyánszky József 1746-ban keltezett, korlátozott vallásszabadságot biztosító levelét is birtokolta.⁵⁷ Az 1804-es kérvényük jogosultságát ezzel tudták alátámasztani.

---

⁵³ Uo. 354.

⁵⁴ Uo. 405.

⁵⁵ Takács Edit (szerk.): i. m. 38, 74.

⁵⁶ A szóban forgó Kötöny (Köttön)-halom nem azonosítható be egyértelműen, valószínűleg az Ecseri-kettőshalommal azonos. Sima László: *Szentes város története*. Szentes város közönsége, Szentes 1914, 210; Takács Edit (szerk.): i. m. 38, 74; Benedek Gyula: *Kunszentmárton város oklevelei és fontosabb iratai 1333–1737*. Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szolnok 2002, 183–184.

⁵⁷ Gombos János: i. m. 19, 30; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Rudnyánszky család levéltára, Egyezségek, perek, számadások, P 590 24. csomó I. sorozat. Lajstromozott iratok

Ezek szerint Békésszentandrás református gyülekezete 80 éven keresztül fenntartotta a betelepülés emlékét, és a közösség gondolkodásában a Rudnyánszky család központi szerepet játszott, mert tőlük függött szabad vallásgyakorlatuk.

A szentesi gyülekezet óriási traumaként érte meg, hogy 1747-ben elvették tőlük a templomukat. A város földesura, Harruckern Ferenc támogatta a templomfoglalást, hiszen korábban ő telepített német ajkú katolikusokat a településre.⁵⁸ Sem Béládi, sem Petrák nem marasztalta el ezért Harruckernt. Helyette a katolikus egyházat és a vármegyét tartották felelősnek.⁵⁹ A báró többször személyesen is megfordult Szentesen, viszont erről a református szövegek keveset közölnek. Antonius Hueber ferences szerzetes 1757 és 1759 között Harruckern káplánjaként szolgált, és erről az időszakról naplót vezetett. Ebből tudjuk, hogy Harruckern 1758. augusztus 20-án Szentesen szállt meg. Hueber naplója szerint ekkor a város katolikus és református vezetői is kifejezték hódolatukat, és együtt is vacsoráztak vele.⁶⁰ Ezzel szemben az egyházi krónikában csak annyit jegyeztek föl, hogy Sukorói István és Gaál István lelkészek többször meglátogatták az uradalmi házban Harruckernt, amikor az a városban tartózkodott.⁶¹ Valószínűleg azért közölnek keveset a kálvinista források a báró személyéről, mert az emberek hétköznapi életének nem volt része, hiszen a tisztartóján keresztül érintkezett a lakossággal. A templomfoglalásra ő nem adott parancsot, a katolikus lakosság betelepítésével csak előkészítette a talajt az eseményeknek, de ezt az összefüggést sem Béládi, sem Petrák nem vette észre. A helyzet hasonlít Battista Chiesa esetére, akinek köszönhetően teljesen átalakult Santena hatalmi szerkezete, miközben ennek a falu lakói nem voltak tudatában.

1807-ben I. Ferenc király átutazott Békés városán. A református gyülekezet ezt annyira különleges eseményként élte meg, hogy pontosan leírták az uralkodói látogatást. A császár szempontjából láthatóan nem volt jelentős esemény, mert ki sem szállt a hintóból, de arra hajlandó volt, hogy báró Wenckheim Józseffel negyedórát beszélgessen. A király látogatása nem változtatta meg az egyházközség életét, mert az egyházi előjárókkal szóba sem állt. Mégis a közösség szükségét

---

3. alsorozat. Új rendezés. Fasc. D. No. 607: A Békésszentandrási reformátusok kérvénye Rudnyánszky Józsefhez, Békésszentandrás, 1804. április 28.

⁵⁸ Sima László: *i. m.* 226.

⁵⁹ Béládi István – Gaál István: *i. m.* 351–354; Takács Edit (szerk.): *i. m.* 37.

⁶⁰ Hueber Antal naplója, 138.

⁶¹ Béládi István – Gaál István: *i. m.* 364; Takács Edit (szerk.): *A szentesi református eklezsia története 1700–1825*. Szentes Város Önkormányzata, Szentes 2001, <https://www.szentesinfo.hu/cd/ekklezsia/image2/nagy/223.JPG> (utolsó hozzáférés: 2026. 03. 10.).

látta annak, hogy megőrizze a látogatás emlékét. Valószínűleg nem számítottak az uralkodóra, ezért az éppen legkönnyebben elérhető iratban rögzítették azt: a számadások közé:

„Az 1807-dik eszt[endő]ben: Májusnak 15-k napján reggeli 9 órakor, felséges koronás királyunk, 1-ső Ferentz Békés városába jött, és a városháza mellett hintájával megállapodván, szinte egy fertály órát – a kocsiból le sem szállván – m[é]lt[ósá]gos báró Venckeim Josef eöm[éltó]s[á]gával beszélgetett, s azokk utána úttját [Mező]-Berénybe vette.”⁶²

A 18. századi Magyarországon a paraszti történelemszemlélet alapjait valóságos események adták, de azt fiktív elemekkel egészítették ki. Történelmi szereplőkből így lettek esőcsinálók, valamint II. Rákóczi Ferencből Mátyás király fia.⁶³ A Békési Református Egyházmegye életében fontos szerepet játszó emberek negyedik csoportjába az ilyen sajátos felfogást közlő szövegek tartoznak.

Amikor Napóleon seregei közeledtek Győrhöz, Makón kitört a pánik, ugyanis az akkori szájhagyomány szerint a Kocsis család miatt bukott el a Rákóczi-szabadságharc. Ezek szerint egy Kocsis nevű makói bírót azzal bízott meg Rákóczi, hogy a zombori török pasától egy levelet vigyen el neki, mert az oszmánoktól kért segítséget. A bíró a levelet a süvegébe tette, de amikor ivott a Marosból, a levél kiesett, és Szegeden a labancok kezébe került, ezért vesztették el a kurucok szabadságharcot. Rákóczi annyira megharagudott a makói Kocsis családra, hogy megfenyegette őket, ha még egyszer eljut Makóra, akkor végez velük. 1809-ben a Maros parti városban is értesültek a győri csatáról. A Kocsis család tagjai ekkor megrémültek, és rettegve igyekeztek elbújni, mert azt hitték, Rákóczi most fogja kitölteni rajtuk a bosszúját. A makóiak ugyanis úgy tudták, hogy Rákóczi fia, György Franciaországban él, és Napóleon seregeivel visszatért Magyarországra.⁶⁴

Ezt a mondát 1835-ben Szirbik Miklós makói református lelkész jegyezte le. Mivel ő makói születésű volt, valószínűleg gyerekkora óta ismerte a történetet. Érdekes, hogy nem fűzött hozzá semmilyen megjegyzést, valószínűleg nem kívánta cáfolni annak mesészerű tartalmát. Feltételezhetően azért nem, mert a közösség tagjaként ő is azonosult a mondával.⁶⁵ A Rákóczi személyével kapcsolatos nép-

---

⁶² BREL I.62.d.1., p. 258.

⁶³ Katona Imre: *i. m.* 190, 200; Esze Tamás – Várkonyi Ágnes: A Rákóczi-hagyomány mozgósító szerepe a 18. században. In: Spira György (szerk.): *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon 1711–1790.* Akadémiai Kiadó, Budapest 1952, 138.

⁶⁴ Szirbik Miklós: *i. m.* 15–16.

⁶⁵ Tóth Ferenc: Népköltészet. In: Tóth Ferenc (szerk.): *Makói monográfia, 3. kötet Makó nép-*

hagyományban az árulás motívuma igen gyakori, a különböző változatok valós és kitalált árulókat tartalmaznak.⁶⁶ A makói szöveg a fiktív negatív személyek bemutatására szolgáltat újabb példát. A békési egyházmegyében országos jelentőségű személyekről más, ehhez hasonló monda nem maradt fenn, viszont háborús hősök emléke igen.

1735-ben Békésszentandrásan több református paraszt és lelkész részvételével tört ki a Szegedinác Péro-féle felkelés, de a mozgalmat hamar elfojtották.⁶⁷ Péro mozgalmáról a korban több históriás beszámoló és hírvers is keletkezett, és a Dél-Alföldön a szájhagyomány része lett a lázadás története.⁶⁸ Annak ellenére, hogy a kálvinisták aktív szerepet vállaltak benne, a szentesiek kimaradtak belőle, de ez nem jelenti azt, hogy nem szimpatizáltak a felkelőkkel.⁶⁹ Mégis, ennek semmilyen nyoma sincs, helyette a felkelést elfojtókat mutatják be pozitív hősnek. A szentesi parasztkrónika szerint egy helybéli legény, Bokor Ferkó kitüntette magát a lázadók elleni csatában.⁷⁰ Valószínűleg azért nem maradt fenn a lázadásnak pozitív emléke, mert 1750-ben már Petrák Ferenc tisztában volt vele, hogy a felkelők elbuktak, ezért a hatóságok lehetséges ellenőrzése miatt nem érdemes veszélyes mozgalommal szimpatizálni. 1786-ban hasonlóan állt a kérdéshez Erdélyi Sámuel vésztői lelkész, mert gyülekezettörténetében elhallgatta, hogy a falu részt vett a felkelésben.⁷¹

A négy hóstípus ábrázolásáról összefoglalóan a következőket állapíthatjuk meg: kétfajta kisközösség kollektív emlékeit sikerült rekonstruálni. Az első csoportba az egyházközségek, a másodikba a paraszti csoportosulások tartoznak. A szájhagyományból származó történetek sosem egyének, hanem közösségek kollektív emlékezetét mutatják meg, mert ezek a szövegek az egymásra épülő szerzők

---

rajza. Makó város Önkormányzati Képviselő-testülete, Makó 2008, 548; Eperjesy Kálmán: Szirbik Miklós élete és munkássága. In: Szirbik Miklós: *i. m.* 121.

⁶⁶ Magyar Zoltán: *Rákóczi a néphagyományban: Rákóczi és a kuruc kor mondavilága*. Osiris, Budapest 2000, 56; Ferenczi Imre: *A kuruc kor mondavilága*. In: *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae Sectio Ethnographica et Linguistica*, 13. (1969), 38.

⁶⁷ Maday Pál: *Az 1735. évi békésszentandrásai parasztfelkelés*. Békésszentandrás Községi Tanács, Békésszentandrás 1960, 35.

⁶⁸ Csörsz Rumen István – Küllös Imola (szerk.): *Közköltészet 3. A társadalmi élet költészete 3/A Történelem és társadalom*. Universitas–Editio princeps, Budapest 2013, 20; Esze Tamás – Várkonyi Ágnes: *i. m.* 133–134.

⁶⁹ A felkelők többségét békésszentandrásai, vésztői, dobozi, mezőtúri, öcsödi, békési, gyomai, sarkadi, erdőhegyi és karcagi református jobbágyságok adták. Maday Pál: *i. m.* 25–30; Márki Sándor: *Péro lázadása*. MTA, Budapest 1893, 658, 661.

⁷⁰ Takács Edit (szerk.): *i. m.* 74.

⁷¹ Hegyi Ádám: *Elhallgatott*, 356.

miatt a közgondolkodást tükrözték. Mind az egyházközségek, mind a jobbágy-közösségek a szájhagyomány lejegyzésével rögzítették emlékeiket. A szövegekben szereplő nagy emberek a csoportidentitás megerősítését szolgálták, függetlenül attól, hogy pozitív vagy negatív hősök voltak. A reformátorok, a lelkészek, az elfelejtett tisztartók, a földesurak és az árulók bemutatása minden esetben identitásteremtő erejű volt, mert a hősökhöz való viszonyítással a közösség meg tudta határozni saját értékrendjét. A közös gondolkodás eszköze leginkább a kommunikatív emlékezet volt, mert a jelentős szerepet játszó személyek életének emlékét az élő hagyomány és a tapasztalat tartotta fenn. A névjegyzékek a kortárs társadalmi szerkezetet rögzítették az utókor számára. A szövegekben olyan lelkipásztorok, tisztartók, földesurak és legények szerepelnek, akiket a közösség tagjai személyesen jól ismertek. A kulturális emlékezet kisebb szerepet játszott a múlt megőrzésében, mert 80-100 évnél távolabbi idők eseményeit nem tartották fontosnak megőrizni. Jól mutatja ezt, hogy Szentesen a hagyomány csak a 70 évvel korábban szolgáló prédikátor nevét őrizte meg, a korábbi időszakból inkább csak motívumok maradtak fenn.

Tartalom

Előszó (Ősz Sándor Előd)	5
Somogyi Alfréd: Szenci Molnár Albert emlékezete Felvidéken.....	7
Ősz Sándor Előd: Szenci Molnár Albert naplókötetéről	14
Kónya Annamária: Szenci Molnár Albert zsoltárainak szlovák fordítása	31
Zsigmond Attila: „...rector Somlyoiensis factus...” A szilágysomlyói rektória mint karrierlehetőség	38
Czinke Zsolt: Az 1674-es pozsonyi vértörvényszék Bátorkeszi István veszprémi gályarab-prédikátor életének tükrében	49
Kimpf Annamária: Szepesi György kutyfalvi lelkész bibliotékája a 17. század végéről	61
Gordán Edina: Székelyhidi Nethlébíus Mihály becses könyvtárának töredéke	84
Szabadi István: Zoványi György és kánonjai.....	108
Berekméri Árpád Róbert: A Marosi Református Egyházmegye fő- és algondnokai 1709-től 1868-ig.....	116
Hegyi Ádám: Kisközösségek nagy emberei: a Békési Református Egyházmegye meghatározó személyiségeinek kommunikatív és kulturális emlékezete a 18. században	133
Éliás János: Tiszaföldvári lelkészek 1722 és 1821 (1845) között.....	149
Kónya Péter: Az Eperjesi Evangélikus Kollégium újjászületése és a diáktársaságok ebben játszott szerepe (1783–1848)	164
Barticel-Kiss Eszter Orsolya: Abats János püspök körrendeletei.....	177
Bak Ágnes: Incze János hagyatéka a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Könyvtárában.....	190
Ambrus Mózes: Ügyvéd, főszerkesztő, képviselő, főgondnok. Szele Béla munkássága.....	222

Bozzay Réka: Magyar diákok utrecht diákegyesületekben	236
Papp Annamária: Az egyetlen erdélyi református diakonisszaszentelés története.....	252
Benkő Levente: Erdővidéki reformátusok a második világháborúban, 1941–1945.....	270
Dezső Kinga Julianna: A „példátlan történelmi tornádó”. Ifj. Révész Imre és az 1944-es esztendő eseményei.....	292
Pusztai Gábor: Magyar gyermekvonatok és holland hadifoglyok	314
Névmutató.....	337

Az Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek
című sorozat eddig megjelent kötetei

1. Buzogány Dezső: *Melanchthon úrvacsorátana levelei alapján*. Budapest 1999.
2. Imre Lajos: *Önéletírás*. Kolozsvár 1999.
3. Bod Péter: *Erdélyi református zsinatok végzései 1606–1762*. Kolozsvár 1999.
4. Musnai László: *Teke monográfiája*. Kolozsvár 1999.
5. Bullinger Henrik: *Második Helvét Hitvallás*. Kolozsvár 1999.
6. Buzogány Dezső: *Harc a tiszta evangéliumért*. Kolozsvár 1999.
7. Buzogány Dezső: *Az Erdélyi IKE története 1930-ig*. Kolozsvár 2000.
8. Kurta József: *Az Öreg Graduál századai Erdélyben*. Kolozsvár 2002.
9. Kolumbán Vilmos József: *Törvényhozó egyház*. Kolozsvár 2002.
10. Kádár Tamás – Mihály Lehel – Sebestyén Előd – Roth Levente: *A kolozsvári Protestáns Teológia élete 1950–1955 között*. Kolozsvár 2002.
11. Kozma Zsolt: *A Kálvinista Világ és a Kiáltó Szó repertóriuma*. Kolozsvár 2003.
12. Imre Lajos: *Szombatesték a parókián*. Kolozsvár 2003.
13. Imre Lajos: *A szenvedés kérdése*. Kolozsvár 2004.
14. Benkő József: *Filius Posthumus*. Kolozsvár 2004.
15. Kolumbán Vilmos József: *Backamadaras Kiss Gergely*. Kolozsvár 2005.
16. Ősz Sándor Előd: *A szászvárosi református kollégium diáksága. 1669–1848*. Kolozsvár 2006.
17. Buzogány Dezső – Ősz Sándor Előd (szerk.): *Alma Mater. Az erdélyi Református Egyházkerület kollégiumainak élete a két világháború között*. Kolozsvár 2006.
18. Dávid László: *Műemlékügy az egyházban*. Kolozsvár 2008.
19. Ősz Sándor Előd: *A Görgényi Református Egyházmegye történeti névtára a kezdetektől 1848-ig*. Budapest 2013.
20. Tóth Levente: *A Seps-i Református Egyházmegye történeti névtára 1900-ig*. Budapest 2013.
21. Ősz Sándor Előd: *Bibliotheca Calviniana Transylvanica*. Kolozsvár 2014.
22. Kolumbán Vilmos József (szerk.): *Non videri, sed esse – Tanulmányok a 60 éves Buzogány Dezső tiszteletére*. Kolozsvár 2017.
23. Antal István: *Lelkész és egyházközség a kommunizmus idején*. Barót 2017.
24. Kolumbán Vilmos József (szerk.): *A reformáció öröksége – Egyháztörténeti tanulmányok*. Kolozsvár 2018.

25. Kolumbán Vilmos József (szerk.): *A „recepta religiók” évszázadai Erdélyben – Egyháztörténeti tanulmányok.* Kolozsvár 2019.
26. Sipos Dávid: *Orgonáknak zengések. A történelmi dési, széki és görgényi református egyházmegyéek orgonái.* Kolozsvár 2019.
27. Kolumbán Vilmos József (szerk.): *Egyház, iskola, művelődés – Egyháztörténeti tanulmányok.* Kolozsvár 2020.
28. Kolumbán Vilmos József (szerk.): *Határtalanul a határok között – Egyháztörténeti tanulmányok.* Kolozsvár 2020.
29. Ősz Sándor Előd: *A vizitáció az Erdélyi Református Egyházban a 16–18. században.* Kolozsvár 2022.
30. Kolumbán Vilmos József (szerk.): *Praeceptor historiae ecclesiasticae. Tanulmányok Buzogány Dezső 65. születésnapjára.* Kolozsvár 2022.
31. Kolumbán Vilmos József (szerk.): *A reformáció századai. Egyháztörténeti tanulmányok.* Kolozsvár 2022.
32. Kolumbán Vilmos József (szerk.): *Az iskolák fölöttébb szükséges voltáról. Egyháztörténeti tanulmányok.* Kolozsvár 2022.
33. Kállai Benedek: *Nyüved múltja és jelene.* Nagyvárad 2022.
34. Kolumbán Vilmos József – Ősz Sándor Előd (szerk.): *Egyház és történelem. Egyháztörténeti tanulmányok.* Kolozsvár 2024.
35. Bod Péter: *A magyarok egyháztörténete. Historia Hungarorum Ecclesiastica.* I. kötet. Kolozsvár, 2026.
36. Ősz Sándor Előd (szerk.): *Nehéz idők, nagy emberek. Egyháztörténeti tanulmányok.* Kolozsvár 2026.

Készült az Erdélyi Református Egyházkerület
Misztótfalusi Kis Miklós Sajtóközpontjának
nyomdájában

Felelős vezető: Dávid Zoltán

Korrektúra: Szabó Beáta

Számítógépes tördelés: Murad Betty

Nyomdai ívek száma: 23